

mappe

TÕRVIK

4

1925

M. Aleksa: Neli luuletust.

K. Laane: Joosep Soosur. Novell.

H. Otsman: Kultuur ja tsivilisatsioon. Artikkel.

E. Leotoots: Mõtteid haridusest. Artikkel.

E. Oja: Maastik. Puulõige.

E. Oja: Vaas. Puulõige.

Sf. 10224

**VÕRU ÕPETAJATESEMINARI
NOORSOORINGI VÄLJAANNE**

Trükit
V. Pohlak ja Ko. trükikojas, Võrus.

300 eks.

1930. 12

1930 A

NELI LUULETUST

Õõ mustis rõivis tuleb taevatelki
ja mässib hämarusse põõsad, puud,
Külm kaste joodab aias astrit, nelki.

Näen läbi kaseokste valget kuud;
lääs horisondil veretab ja palab:
Koit Hämarikule säääl annab suud.

Kuu kaame valgust nagu vihma valab,
ta valgel suigub talu, mets ja nurm.
Julm öökull kuuse otsas nutab, halab...

Vist luurab ligidal siin võigas surm.
Õõ imbub verre, valulisse hinge,
teeb haigeks südame see vaikus, hurm.

Must mureämblik veab omi ringe
mu ümber, valunaaskel torkab mind.
Oo jätke mind, must muremõtted mingel!

Hing kehas rabeleb kui puuris lind.

AHASTUS

On taevas vaiksed tähed, nukker kuu,
kui jätan seljataha öise linna.
Õös hulub üksik peni: huu-hu-huu...

Kui Ahasveerus tahaks minna, minna —
mu hinges õud ja hirm. See koltund kuu
teeb kurvaks südame ja haigeks rinna.

Tee ääres lumes härmatunud kased
kui eided seisvad valges surnurüüs.
Kui surilina valge lumiplüüs.
Mu hinges helisevad rauad, vased.

Mind heitnud saatus kannatuste tulle:
lööb õitsma hinges ahastuselill
ja kõrvus mängu algab leinapill.
Õõ, vaikne õõ, oo anna rahu mulle!

TO BE OR NOT TO BE

„To be or not to be“ mu hinge käristand
on kaheks nagu kaupmees riide, paela.
See Hamleti probleem nii südant väristand,
et tahaks nõõri panna ümber kaela.

Mis on see elu väärt, kui temal mõtet pole,
kui juhib kõiki töid me loomusund,
kui pole midagi, mis õillis, püha! Kole,
kui kahtlen: on see ilmsi või näen und?

Mis jaoks ma olen, milleks elan, kuhu püüan,
kui sündimisest määrat meie tee.
Kui meie tahe, mõte, vaimgi pole vaba,
mis parem siis: to be or not to be!

MU HING

Mu hing on virus nagu kaaos, —
ei suuda hoida teda vaos,
sest nõder minu jõud.
Mu hing kui vesi katlas keeb,
mind õnnetuks ja haigeks teeb,
mu hinges valu, õud.

Mu hingel ihu vangiraud,
ta päästab ainult kirstulaud;
ta lepitab vaid surm.
Kes suudaks keelda mõttemerd,
nii võimas ta, a'ab keema verd.
Hing uhke, võimas, turm.

Mu hinges domineeriv koht
on kahtlusel, see minu oht
vastoluline ta.
Kord palvetab ta harduses
kui preester pühakuju ees,
säälsamas naerab ka.

Kui mõttemeres torm, see siis;
ent lakkab see, siis teine viis
mu hinges heliseb.
Siis tähti poole vaatab silm,
suur rahu hinges; vaikne ilm
taas järgnend tormile.

Taas heidab päike hinge tuld
ja hing sest särab nagu kuld,
mis tulest läbi käind.
Suur rahupäev, suur pidupäev
on hinges; lõpnud kurbus, vaev.
Hing jumalat on näind.

Meinhard Aleksa

JOOSEP SOO AUR

Kui rätsepavanamoor oli kobanud üles kella seitsme paigu ja pliidisuu ees kohvimasina pannud tossama, millest valgus vänget vingu toas laiali, magas Joosep veel rätsepa töölaua kõrval voodis, kõveras, pää mässit vaipa. Vahetevahel ta tegi närvilisi liigutusi, nagu oleks midagi ehmatanud, siis jälle hoigas läbi une ja kobas loomusunniliselt õhukest tekki ümber jalgade, mis vägisi kippusid paljastuma, kuna määrdunud kiviseinast hõõgus välja niisket külmust. Ta magas raskesti ja nägi veidraid ja segaseid unenägusid, millest ehk ka tema äkilised liigutused ja hoiged.

Ratsutavad üle nõmme tondid mustade hobustega... Kihutavad nõiamoorid luuavartel üles-alla... Põgeneda pole jõudu. Oota, millal nende hobud tallavad lõmaks sinu. Laukad haigutavad. Joosta ära, rumal mõte! Vaata, juba saatan ise hirviteleb. Huu, huu — külm! Karjatus.

Kuid nüüd kaovad tondid ja nõiamoorid. Sõidab reel üle valgete väljade, kuid äkki ta lendab ühes ree ja hobusega kõrgest, äkilisest kaldast alla...

Siis jälle: jookseb üle kareda kõrve, jalgu tungivad teravad kivikillud. Taga aga kihutab terve leegion hirmsaid kolletisi. Kuid äkki kaob jalge alt seegi kare kõrvetee ja ta langeb kuhugi sügavusse nagu meteor ilmaruumis.

Ja mustadest pilvedest lendab välja otsatu parv kaarnaid, tahtes nokkida välja tal silmi. Igast udutombust aga haigutab vastu hirmus saatan, ammuli sui ja hirvi hambu.

Äkki ta peab langema suure katlasse, milles keeb tõrv. Tõrv sütib ja voolab laiali... Kõik variseb kokku...

Hirmuga karjatades kargas Joosep voodist. Valge! Jään hiljaks kooli! sähvas äkki läbi tema mõtete. Alles siis, kui rätsepamoor äsja ülestõusnud rätsepaga teda hurjutama hakka-

sid, tuli talle meele, et on pühapäev. Ja ta sai tusaseks enda ja omade rumalate unenägede pääle ning ei tahtnudki enam ülestulekuga kiirustada.

Ta läks tagasi voodi, kattis enda õhukese vaibaga, lõi käed vaheliti kukla taha ja hakkas eietama ajukeralt mõttelõnga.

Talle tuli meele tema väikene minevik, niisama väikene kui ta kortergi siin, sama ähmane kui lagi ta kohal. Kuid mis sest, mälestuses on kõik ilus! Aeg on kõik katnud pehme, õrna looriga, et kõik asjad, sündmused näisid kui virvendused udus. Ja tal oli hää neid vaadelda kerges udumängus. Mälestused ilmusid ähmasele laele otsekui pildid kinoekraanile, ilmusid ja kadusid, et jälle uutele aset anda.

Koduõu, kus mänginud teiste omataolistega lapselikke mängu, ja karjamaa, kus loomad sõid täis rahu või vahest ka löid sabad rõngasse ja pistisid punuma võssa, et põgeneda parmude eest, — tulid heledais värves hallile laele.

Koduõuelt ja karjamaalt olid pärit ilusaimad mälestused, sest see oli ju õnnelikuim aeg Joosepi elus. Ka kibedamadki kohad olid nüüd ilusad ja kallid. Isegi see, kuidas isa või ema käest sai peksta, kui tareakna lõi katki või karja laskis põllule, ei olnud enam nii kibe kui siis, ja Joosepil oli tunne, nagu oleks see kõik häägi olnud ja võib-olla häämeelega oleks tahtnud veel kord olla väikene ja veel kord akent katki lüüa või karja põllule lasta, et siis selle eest peksta saada. Isegi kurbus on kaunis, kui ta on meist kaugel.

Siis aga tuli esile vallakool hulga vähemate ja suuremate poisijõnglaste ja tüdrukukestega. Vana, länguvajunud Tiukri koolimaja siluett oli nii selgesti näha. Sääl ta tahaks veel olla, kilgata ja aeleda, kuni mõnel põrnikal puhkeks lahti nutt suure rõõmu pääle.

Joosep ketras ikka edasi omi mõtteid, mis varjudena jooksid üle lae. Üks jooksis teise järele kui koer koerale ja nii nad kadusid kiiresti, jooksid, seni kui pörkasid vastu olevikuseina.

Laelt kadus Tiukri vallakooli siluett ja asemele tuli kihelkonnakooli kahekordse maja vari. Tulid uued mälestused: paksukõhune kõster, kooli- ja koju-kõmpimised teiste seltsis, paun nädalamoona ja raamatutega.

Kuid siis ilmusid silmade ette jällegi karjamaad. Need olid võõrad karjamaad, sest Joosep pidi koolivaheajal võõra juure karja minema, et endale ülespidamist teenida. Ja muu-

seas ilmus laele tigea perenaise nägu, kes teda oli siunanud, kui oli jäänud karja juures magama, sest harilikult pidi karjane juba kell 4 tõusma üles, ja tema, noor poisu, kelle keha tahtis pikemat puhkust ja õhtugi hilja sai magama, jäi tihtigi tukahtuma sammaldunud kivil.

Ta oli tihtigi mõelnud linnakoolidest, punudes karja juures korvi. Nii ta oli mõelnud sest palju ja ka teistelegi rääkinud omist kavatsusist. Ja näe, pikkade nurumiste järele oligi saabunud kord see tund. Kuid see oli iseenesest huvitav ja pilt sellest hallil lael seisis kauemat aega. On varane augustihommik, kui Joosep juba ise ilma äratamata ärkab. Võib-olla ei olnud ta öösel palju silmi kinni saanudki, sest silmade ümber on punane rõngas. Kõik aja on ta mõelnud linnakooli pääle ja omad vähesed pambud juba ammu pannud kokku. Hää meelega oleks ta jaladki pannud kinni, kuid selleks ei ole tal saapaid. Ühed vanad, mis onu talle oli kinkinud, on nüüd linnas parandada, ja Joosep peab paljajalu linna sõitma, säääl kingsepalt saapad tooma ja siis kooli minema.

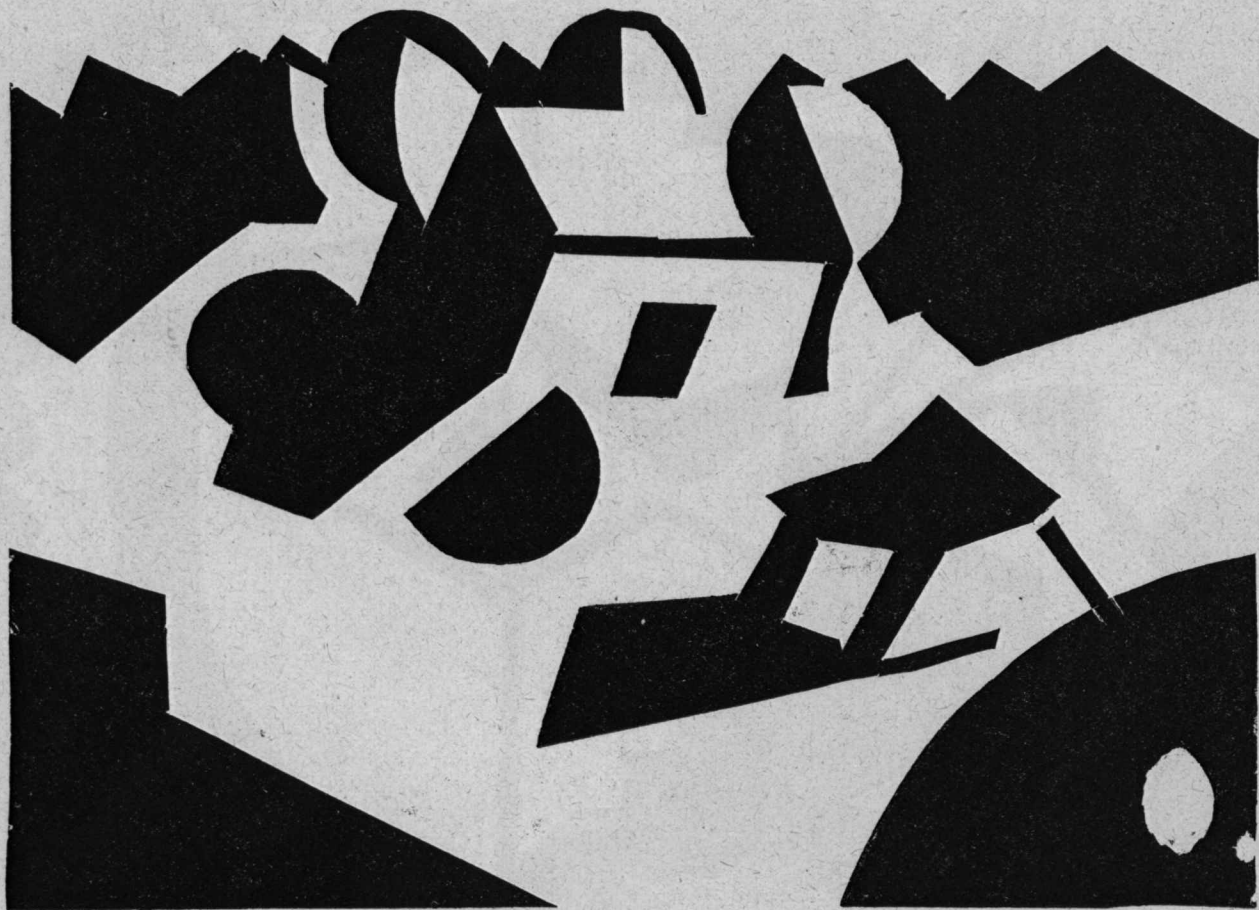
Kaste on suur maas ja nad sõidavad enne veel sulasega metsa, panevad puukoorma pääle ja nii sõidab Joosep puukoorma otsas linna, jalavarbad punased sügiskülmast.

See tuli nüüd talle nii elavalt ette, kui vahtis lakke ja eietas mälestusi, et peaaegu oleksid valgunud silma pisarad.

Siis ilmus veel teisigi mälestusi. Need olid kas siitsamast ähmasest kortrist, koolist või kodust koolivaheaegadelt. Ja Joosep harutas nad kõik lahti, sest ta tahtis elada vaimus läbi oma halli, aga kalli lapsepõlve. Ta mõtles veel paljugi, katsus unistada ka tulevikust, kuid see oli peidet tema eest otsekui tumeda looriga, ja tahtmata pidi ta katkestama oma mõttelõnga, mis näis nagu hapraks muutuvat.

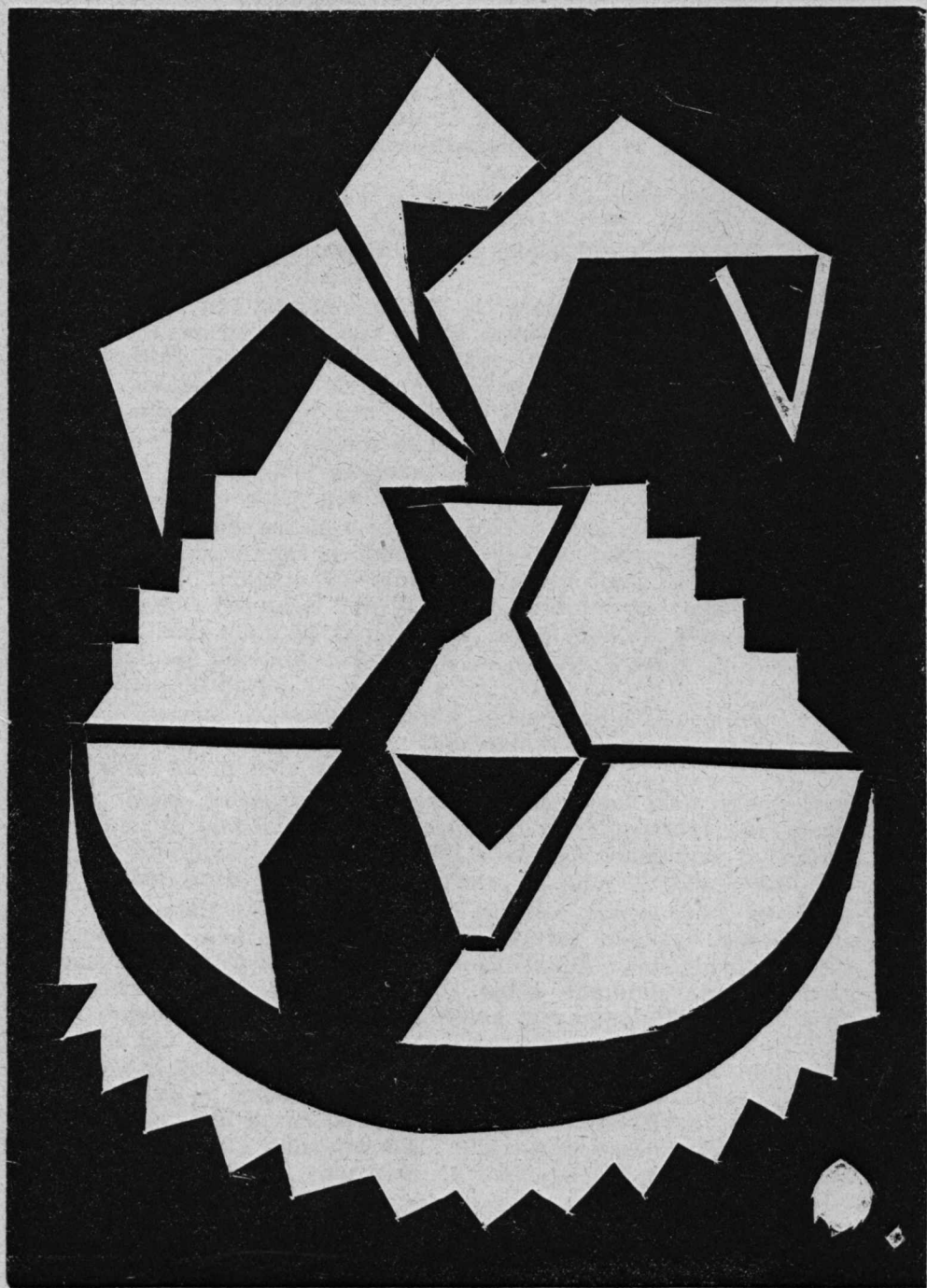
Kui ta vaatas kella, oli see juba kümme, ja talle näis, nagu jookseks kellanäitaja hiiglakiirusel ümber ja tunnid kaoksid tuulepuhangutena kaugusse. Ta ümises endamisi riietudes: „Nii kaob aeg...“

Joosepi rinda asus kahjutunne kadunud ajast; ta teadis, et palju sest oli saadet mööda võib-olla tuluta. Isegi sellest oli tal kahju, et nii kaua oli maganud, sest täna pidi ju veel niipalju tegema. Kuid ta ei saanud aru, millest küll pidi tulema niisugune loidus. Tal ainult oli halb ja nii lõpmata raske ja kõik töö näis talle mingi paratamatusena, mida peab

MAASTIK

E. OJA

LILLEVAAS

E. OJA

tegema. Siis vaatas tolmu- ja suitsupilvi toas ja nüüd sai aru, millest ta loidus, et tundis end noore raugana.

Ja ta katsus vilistada lõbusaid viise, et unustada tume-
daid mõtteid.

Riiulil aga tolmus raamatukiht ja näis nagu Joosepit ootavat, et see pühiks neilt tolmukihi. Ka Joosep näis sellest saavat aru, ta otsis üles ühe sellest kihist ja katsus õppida, toetades pää kätte najale.

Kuid päävalu kasvas järjest ja rohkem tundus õhushõljuv tolm. Peaaegu pahasena lõi ta raamatu kokku. Ta ei tahtnud enam minutitki olla ses paksus õhus. Ära välja, ära kaugele, kaugele oleks ta tahtnud joosta, kuid mitte jääda korutama siia niiskete seinte vahele. Ta riietus ja läks.

Hulkus terve päeva üksi, linnast väljas, mööda maanteid, ilma et kordagi päeva jooksul oleks tulnud kortrisse või läinud mõne kaaslase poole.

Teisel päeval Joosep läks kooli, ilma et oleks tunde ette valmistanud, olgugi et teadis, et see on lubamatu ja et võib saada vaid rikkamaks mõne halva märkuse võrra, mis nii salakavalalt viimasel ajal kippusid hiilima ta registrisse. Ja tõesti, teda küsiti ja ta jäi võlgu, nii et õpetaja kirjutas taskuraamatusse tähendusriikka märkuse ja Joosep sai noomituse ning hoiatuse osaliseks.

Terveks päevaks oli nüüd Joosepi meeoleolu jällegi rikut ja seda halvemaks muutus taju, mida rohkem möödus tunde ja mida enam teda küsiti.

Kuid Joosep töötas endamisi õhtupoolel kõik jällegi järgi töötada ja homseid töid korralikumalt valmistada. Ja tõesti, terve õhtupoole ta õppis. Isegi sööma ei raatsinud ta minna ja katsus unustada kõike, ka seda, et tuba oli täis tolmu.

Vaevalt oli ta teinud järgi eelmise päeva tööd, kui rätsepamoor juba jällegi teemasina kallal hakkas tosima. Ja peagi laius raske vingulõhn toas laiali. Jällegi oli kõigile Joosepi õppimiskatsetele kriips pääle tõmmat, sest võimatu oli õppida vingus, kui pää valutas ja raamatutähed hakkasid tantsima.

Kui Joosep juba teki all lesis, kirus ta salaja end, rätsepamoori ja õpilaspõlve, mis nii väga seotud selle madala, umbse ja halli kortri ja söevinguga. Tundis südant valutavat, kui näriks seda mürgine uss. Siis tundis veel sügavat põlgust tolmupilvede vastu, mis heljusid toas, ja jäi pikapääle raske pääga magama.

Unenäo eel langesid rusudeks kõik madalad, rõsked ja vildakad majad ühes umbsete kortritega. Ta elas juba uneriigis ilusamat elu, kui on seda tõeline, ajuti jälle taga aetud hirmsaist nägemusist.

Kui ta ärkas, siis tärkas arvamine, kas üldse kõik, mida nimetatakse eluks, ei ole suur ja kohutav unenägu.

Jah, Joosep Sooaur on mu nimi! mõtles ta. Ja tõesti, kui sooaur on ka mu elu, täis imunud mürgiseid soogaase! Nii lähedalt olen seotud sooga, et see nimi just nagu looduna sünnib mulle. Mu vanemad rühmavad tööd keset soid. Ma olen sooaur ja mu elu on kui sooauru täisimunud unenägu!

Tolm mängles aknast sissetungivates päikesekiirtes ja ämblik vedas perpendikulaari hallilt laelt veel hallimale põrandale.

Karl Laane

KULTUUR JA TSVILISATSIOON

Meie tänapäeva elu omade pettumuste ja närvlikkusega on jõudnud vaimlisse kriisi. Sellest väljapääsemiseks otsitakse uusi teid, lahendusi. Ning on jõutud otsusele, et üks kindlaid lahendusi oleks uue omapärase kultuuri ja tsivilisatsiooni loomine.

Kultuuri- ja tsivilisatsiooni-mõiste vahel ei tõmmata kindlaid piire. Tihti segatakse neid üksteisest erinevaid mõisteid ja liidetakse lihtsalt laiaulatusliku kultuurimõiste alla.

Sellepärast olgugi käesoleva töö ülesandeks lahendada kultuuri, tsivilisatsiooni algelisemaid mõisteid, nende vastastikuseid suhtumisi ning nende ajaloolist arenemist.

Mõiste kultuurist on pärandet roomlastelt. Kuid nende arvates oli kultuur midagi kindlat, muutumatut, kusjuures ka puudus kultuuri arenemise mõiste. Kuni renessanssini oli mõiste kultuurist tume, samuti ka tsivilisatsioonist.

Meie päevil mõeldakse kultuuri all sõna laiemas mõttes inimese võitu materia, looduse jõu üle ja ka töötulemust enast, kuna tsivilisatsioon kui osa kultuurist on isiksuse, vaimuse kasvatamine, seega inimese võit omade madalate, metsikute kirgede üle. Järelikult on kultuur väline, kuid tsivilisatsioon seesmine protsess.

Küsimusele, kumb oli varem, kas kultuur või tsivilisatsioon, pole raske vastata.

Kultuur oli enne tsivilisatsiooni. Ja seda sellepärast, et ürginimese elu oli tingit ainult kahest tegurist: elualalhoiust ja sugulisest instinktist. Inimene puutus kokku looduse karmi jõuga. Tahes või tahtmata pidi ürginimene loodusega võitlusse astuma. Võitluses loodusega päästis esiisa päalekippuvatest hädadohtudest ainult mõistus ja asjaoludest arusaamine. Sellest võime järeldada, et kultuur arenes inimese igapäevastest tarvetest, kogemustest. Järelikult kultuuri sisuks on kogu majanduslik, ühiskondlik ja ratsionaalne edenemine arengu sihis.

Kultuuri sisu juures peatuda ei tarvitseks, sest ta on väga laia ulatusega ning nõuaks erilist valgustamist. Siiski olgu niipalju öeldud, et kultuuri iseloom on kõigil rahvastel sarnane. Näit. kehakatte ülesleidmine, kolde asutamine, milline ta eales ei olnud, on kõigile kultuurrahvastele omane, välja arvat vormi erinevused, mis tingit kliimalistest ja hulgast muistoludest.

Kuid hoopis teine lugu on vaimlise kultuuri, tsivilisatsiooniga. Ta on igal rahval eriline, olenev rahva hingelaadist ja ainelise kultuuri kõrgusest.

Igal elaval indiviidil oli ja on esimene päämure — elamisvõimalus. Kui see enam-vähem korraldet, ainult siis võis juttu olla vaimlistest huvidest. Seega oli aineeline kultuur juba võrdlemisi vana, mil võis tekkida tsivilisatsioon sõna kitsamas mõttes, mida tõestab kultuurajalugu ja osalt ehk ka tsivilisatsiooni termi hiljutine tekkimine.

Arvatakse (Morgan) kultuurajalugu järgmiselt tekkinud olevat: Esiti elas inimene metsikus perioodis. Ta toitus ainult tooreste puuviljasaadustega. Pärastpoole õppis inimene kalastama, tuld ja nooli tarvitama. Sellele järgnes barbaarperiood. Tol ajal täiendas alginimene kultuuri savist-tarberiistade, loomade dresseerimise ja raua ümbertöötamisega. Kuna tsivilisatsiooni periood algas õieti tähestiku ja esimeste kirjamärkide saavutamisega.

Esimesed, kes astusid barbarismist tsivilisatsiooni, olid aarialased. Ollakse arvamisel, et nende kultuur olevat tekkinud kas raaside segamisel, soodsail elamistingimustel või parajal kliimal. Oli see ka kuidas oli, kuid üks on kindel, et nende kultuur levines üle kogu ilma.

Esimeseks tsivilisatsiooni verstatulbaks võiks lugeda perekonna-instituuti. Perekonna, õieti monogaamilise abielu tekkimisega kasvas ka vanematel huvi laste saatuse vastu. Lapse abitus äratas ka isas kaastundmuse. Tõepoolest ema armastus lapse vastu on instinkti, kuna isa armastus on tsivilisatsiooni vili.

Tsivilisatsioon jõudis umbtänavast praeguse tähenduseni riigi kui ühiskondliku üksuse moodustamisega.

Riigi loomisega oli kindlustet alamate julgeolek väliste vaenlaste eest. Inimesed aga vastastikuses läbikäimises üksteisega löid moraalsed normid, mis pääasjalikult olid seotud elu alalhoiuga. Peagi segas riigivõim, valitsus ennast vahele, ning tekkisid esimesed säädused elanikkude kommetest. Meieaegse riigi ülesandeks ongi kodanikkude kaitse ja vaba individualiseerumise, differentseerumise võimaluste korraldamine.

Riik omas arenemises kasutas teadust. Ning kultuuri edenemise kasuks on teinud teadus hiiglasamme. Üldse teadus on kultuuri tööriist. Inglise tsivilisaator H. Buckle väidab, et inimsoo tehete summa, kui vaadata pika aja jooksul, oleneb inimsoo teaduse summast. Teadus on seni järjest võite saavutanud looduse üle. Ning tsivilisatsioon on eestkätt tingit teaduse, mõistuse võiduga, vaimlise jõu ülekaaluga füüsilisest.

Mis puutub kirjandusse, siis on ta kultuuri parem käsi. Tema edusammudest on mõjut nii teadus kui muud temaga seotud alad. Kirjanduse ülesandeks oli ja jääb nüüdki olla inimsoole vaimliseks ühendusvahendiks, lüliks ning mõistete edasikandmise sillaks. Ja ega asjatult ei hinnata kirjandust kui inimsoo mõtete levitajat, säilitajat.

Pääle esitet tegurite funktsioneeruvad tsivilisatsiooni eduks kaasa veel filosoofia ja usk.

Järelikult tsivilisatsiooni allikateks oleksid: riigikord, teadus, kirjandus, filosoofia ja usk. Kõik need on aga kultuuri üksikud osad. Tõesti ei olene tsivilisatsioon üksinda kultuurist. Kuid praegu omal õitseajal annab ta kultuurile kindla ilme, määrab isegi piirid, milles viimasel tuleb tegutseda.

Olgu näit. usk. On teada, et alama tsivilisatsiooniastmel elavatel rahvastel usk on karm, halastamatu. Tardunud piibelse jumala kustus on tingit eestkätt salapärasusest, mida mannetu inimene tunneb looduse vastu. Hoopis ümberpöörduvalt on see tsiviliseerit rahvaste juures. Nende jumalad pole karmid, kättemaksjad, vaid ideaalselt kehastet kõrgemad inimesed.

Millist mõju filosoofia tsivilisatsioonile annab, illustreerigu järgmine näide: J. Kanti kateooriline imperatiiv lõi uue ilma-suhtumis-lahenduse kogu harit rahvaste peres; iseäranis suure levinemispinna leidis ta saksa rahvuses.

Jääks vaadata veel, kuidas suhtuvad kultuur ja tsivilisatsioon isekeskis.

Nagu oma iseloomult, mõistelt erineb kultuur tsivilisatsioonist, niisamuti erinevad on ka nende sisud.

Kultuuri seisukohalt on õigustet teiste ekspluatatsioon, sõdade pidamine, mida tsivilisatsioon oma programmi võtta ei saa. Viimane näeb sellevastu kohusetunde kasvatamist üldsuse, rahva vastu, madalate kirgede mahasurumist, mõistusvõime suurendamist ja vaimliste huvide juhtivateks-saamist. Sellepärast läheb tsivilisatsioon välja vaatekohast, et inimestel rikastuksid elu vormid ülevaks-saamise, elu peenemisega. Seega enam vaimsust — oleks tsivilisatsiooni hüüe.

Ja et kogu kultuur õilistuks, raffineeruks, peab iga üksik inimene olema indiviid, isiksus, süstemaatilis-objektiivse mõtlamise ja väljakujunenud ilmavaatega.

Neid asjaolusid vaadeldes näeme: tsivilisatsioon oleneb kultuurist, nagu kogu elu ja olemine majanduslikust olukorrast. Kultuur oleks seega vanaema ja tsivilisatsioon nagu laps. Nad elavad ainult siis ühe katuse all, kui laps veel noor. Vananeb ta, tulevad ka korraga põhimõttelised lahkumineked ning kokkupõrked, kusjuures sagedasti laps vanematele mõningaid näpunäiteid oma aja kogemusist dikteerib, mida ka kasvataja tihti täidab.

Kultuur ja tsivilisatsioon suhtuvad üksteisele vastastikku ning asetuvad sagedasti vastand-seisakusse. Seda tõestagu näitena käesolev aeg, kus Euroopa majanduslik kultuur elab hedonismi ja spekulatsiooni põhimõtetel, kuna tsivilisatsioon rabeleb sünnitusvalu krampides, vaimsuse ja hommikumaa poole kummardades.

Siiski kultuurtahte ja kohusetunde kasvatus — vaimlise kultuuri huvidele ühes eetilise ja kultuur-poliitilise ilmavaate kujundamisega, mille keskkohaks jäägu individuaalne isiksus, energiast, tahte jõust küllastet inimene, — olgu ja jäägu meie tuleviku kultuuri ning tsivilisatsiooni probleemiks.

Herman Otsman

MÕTTEID HARIDUSEST

Haridus-mõiste selgitamisel satume samale seisupaigale kui kehalise iluduse määramisel, sest meie võime võrrelda haridust kui hingelist iludust kehalise iludusega. Inimese kehalise iluduse hindamisel räägime kas kogu keha üldisest iludusest või nimetame tema osasid enam-vähem ilusateks. Tihti kõneldakse, et mõnel inimesel on ilus pää, nina, käed jne. Sedasama hindamisviisi võime tarvitada hariduse juures. Meie võime rääkida üldisest ning mitmesugusest spetsiaalharidusest.

Inimese haridusastet ei saa mitte otsekohe ta hingest välja lugeda, vaid peame seda kaudsel teel ta vaadetest, kõnedest ja tegudest tundma õppima.

Esiteks nõuab haridus vaimlist arenemist ja teadmist. Harit isikul peab olema täielik ilmavaade. Ta peab aru saama kõigest sellest, mida talle teadusmehed, luuletajad ning kunstnikud pakuvad, ning ta täiendub sellega, et ta loodusele ligineb, seda kas uurides või ta iludusi ja puudusi kunstnikuna või luuletajana tunneb ning mõistab. Harit inimene ei pruugi mitte kõikteadja olla, sest ükski inimene ei suuda neid tuhandeid vaateid ja mõisteid, mida üksik teadusharu sisaldab, enesesse mahutada ning veel vähem alal hoida. Ainult mitmekülgse vaimuharidusega inimest võime harituks nimetada. Mitmekülgset harit inimeseks nimetame seda inimest, kelle vaim kõiki teadusharusid suudab valitseda. Ta vaim on omandanud juhtivad mõtted, ühised säädused, mis iseärasusi ja peenusi valitsevad, selle üldise vaimu, mis kogu teadusriigist läbi käib. Kuid kõigil teadusharudel ei ole mitte ühesugune väärtus hariduse omandamiseks. Näituseks kui keegi ei tea midagi kõrgemast matemaatikast, siis ei saa meie veel sugugi öelda, et ta harimatu on, küll aga seda, kelle meelest nimed nagu: Shakespeare, Darwin, Kant, Tolstoi, Beethoven jne. muud ei ole kui paljad nimed. Haridus viib inimese kõrgeimale inimesuse astmele. Mida rohkem miski teadusharu inimsoo üldistele

kasudele pakub ja mida enam ta selleaegse kultuurajajärgu voolu ja olu eneses sisaldab, seda lähemal seisab ta haridusele ja harit inimene peab seda ainet esimesena tundma. Sellega on seletatav ka see asjaolu, miks uuemal ajal loodusteadus koolides laiemalt ulatuse võtab ja välja tõrjub eriti klassilised keeled, mis olid senni pea ainukesteks vaimuharimise abinõudeks. Endises koolis oli ka kirjandus arendamise abinõuks. Kirjandus saab seisma ka edaspidi hariduse keskpaigas, sest ta on ja jääb rahvaste vaimlise elu üldiseks ja ühiseks produktiks.

Sagedasti puudub ka suurvaimudel üldine haridus, sest tung midagi suurt luua, olgu kas teadusmehena, uurijana, kunstnikuna või riigimehena, on üldise hariduse omandamisele tugevaks vastaseks. Inimesel võib hingesse kogut teadmise, tundmise ja tahtmise elemente kas palju või vähe olla ning nad võivad sääl kas korraldetult või korraldamata olla.

Agas niisugust paljuteadjat, kelle teadmused korrata ja tahtmused ilma sihita, võime asetada üldise hariduse alamale astmele. Küll aga võime inimest, kellel on võrdlemisi väikene teaduse, tundmise ja tahtmise tagavara, kõrgemalt harit inimeseks pidada, kui tema väikene tagavara aga kõik üheks ühiseks organiseerit koguks on korraldet. Sisemise selguse ja ülevaate puudus on inimese vaimu suurim nõrkus, siia juure tuleb veel kriitikat olek ja tuimus.

Teiseks nõuab haridus kõlblist ja esteetilist arenemist. Kõlbliselt harit inimene peab olema hingeliselt ilus ja vaimliselt täiusele jõudnud. Kombelises olekus seisab iga isiku tuum.

Hariduse kõlbline ja kombeline ideaal teeb vahet harit ja harimatu inimese kõlbluse vahel, tõstes esimest viimasest kõrgemale.

Harimatu inimene täidab kõlbluse nõudeid, mida ta omaks võtab, ilma läbikatsumata, kas kartuse või tasusaamise mõttes. Harit inimene aga tunneb kõlbluse põhjusi ja sunnib omi loomalisi ihasid vaikima, mitte karistuse, kartuse ega tasusaamise mõttes, vaid sellepärast, et seda nõuab tema kõlbline tahtmine. See on inimese vaimu võitlus omakasupüüdeliste kirgedega. Niikaua kui inimese sisemine ilm alles kirgedega võitleb, puudub kõlblisel haridusel element, mis täiesti temal peab olema, s. o. hingeline iludus ja vaimline täius. Sellele kõrgemale astmele on alles siis jõutud, kui kehalik inimene ühtub kõlblise inimesega.

Tee kõlblisele aatele on vali enesekatsumine ja enesevalitsemine. Rohkeim saadab siin korda alaline eneseohver-

damine ja loobumine. Püüa kasu mitte ainult enesele, vaid ka teistele, ning astu omade aadetega üldsuse teenistusse. See on tee, mis viib tõsisele sisemisele haridusele.

Õnnelikuim on see inimene ning viljakaim on selle inimese töö, kelle haridus elukutsega ühtub. Kes aga oma elukutset enda arendamiseks kõlbmatuks peab või kes oma kohuseid elukutsele ainult väliselt täidab, see on kahjatsemisväärt inimene, sest meie elukutse on üks osa meie isikust, temale peab kõik meie töö põhjenduma. Vaadates elukutsele kui kõlblisele kohustusele, saame tugevamaks omas elutöös ja meie haridus saab kindlust elu mitmekülsuses.

Harit inimese mõistus peab tundmustega harmoneeruma. Niisugune kokkukõlas organiseerit vaim tunneb, kuidas tal oma elu üldiselt on tarvis säada ja missugune teguviis on parem igas üksikus juhtumuses. Aga õige teguviisi tundmine ei vii veel igakord, nagu Sokrates omal ajal õpetas, õigele teguviisile. Selleks on veel tarvis mee-, südame- ja tahteharidust. Kui teine inimene on õnnetuses, siis ei ole tähtis, et sa seda ainult tead ja tunned, vaid sul peab ka tahtmist olema, et teda aidata.

Tahtel on suurim väärtus meie elus. Tahte kasvatamisel on kahekordne eesmärk: hää tahe, mis puudutab sotsiaalset külge, ja tugev tahe, mis puudutab individuaalseid omadusi. Hää tahe sisaldab endas tõe-, ligimese- ja isamaaarmastust. Tugeva tahte peatunnuseks on püsivus, meelegendlus, kaine vaim (enese kriitika) ja ettevõtete läbikaalumine.

Kokku võttes võime öelda: haridus on isiku ehtimine, täiendamine vaimlise tundmise, kõlblise tahtmise ja kombeliste esteetilise välimuse ning esinemise poolest. Tema põhi ja eesmärk seisavad täiusaates. Haridus õpetab meid maailma mõistma. Ta on nagu kevadine päikene, kellelt meie saame elu, valgust ja soojust.